

A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNY HELYZETE 2010-BEN*

Szabó Márton

A magyar politikatudománynak volt egy jó évtizede a rendszerváltozás után. A bő tíz éves időszak az alapítás ideje volt; tele reménnyel és kezdeményezési lehetőségekkel, amely nemcsak a szerveződé szakma művelőit töltötte el hittel és sarkalta sok s jó munkára, hanem komoly presztízst kölcsönzött a diszciplínának. A kilencvenes években jó volt politológusnak lenni, részt venni a magyar demokrácia és a politikatudomány megteremtésében; mind a tudomány honosításában, mind intézményeinek kiépítésében. Nem túlzás azt állítani, hogy ezekben az években a politológia volt a vezető társadalomtudomány, hiszen a századvég nagy innovációjához, a demokratikus politikai rendszer kiépítéséhez a jog mellett a politikatudomány szállította az egyik legtöbb muniációt. Mindennek következtében komoly társadalmi figyelem irányult felénk, amit jól jelez, hogy sok fiatal akart politikatudományt tanulni a szerveződé egyetemi tanszékeken.

Mindez azonban a múlté. A magyar politikatudomány születése után mintegy húsz évvel, az ezredforduló első évtizedének végére elvesztette lendületét, mára egyértelműen a pangás jeleit mutatja. S ha a szakma nem ébred föl, ha nem tesz valamit a nyilvánvaló jelek láttán, akkor a következő évtized egészen biztosan az egyértelmű hanyatlás korszaka lesz.

A problémák egy része a helyzet következménye. A megállapodott tudománynak nyilvánvalóan mások a gondjai, mint a szerveződé tudománynak, márpedig a hazai politikatudomány számos ponton – például az intézményi kiépültség tekintetében –, éppen a korábbi erőfeszítések nyomán, konszolidált tudománnyá változott, ezért sem lehet az újonnan felmerülő feladatokat rutinból megoldani. De az sem tett jót tudományunknak, hogy a magyar társadalomban, szemben a kilencvenes évek reményeivel, kibontakozott valamilyen különös „politikautálat”. A problémák más részét viszont nem foghatjuk rá a kedvezőtlen körülményekre, mert mi magunk, kicsik és nagyok, vagyunk ludasak benne. Lesz ezekről szó később, ezért csak példa gyanánt említem a külföldi kapcsolatok még mindig vészesen kevés számát vagy az egyetemi-akadémiai állásból

* A dolgozatot a szerkesztőség vitaindítónak szánja. Várjuk a kollégák hozzászólásait.

vehemensen pártpolitizáló politológusok ténykedését, ami egyáltalán nem emeli a szakma presztízsét.

A következőkben a helyzetleírással együtt a kifáradás jeleit igyekszem számba venni, illetve lehetséges megoldásokat és kiutakat is vázolni. Korántsem gondolom, hogy mindenben igazam van, mindenesre én pár éve már komolyan aggódom bizonyos jelenségek miatt, amit most szeretnék másokkal is megosztani. Nem foglalkozom a politikatudomány belső tudományos problémáival, ez külön írást érdemelne, főleg azért, mert ez talán még azoknál a problémáknál is fontosabb, amelyekről írni kívánok, hiszen egy diszciplínát elsősorban az minősít, hogy milyen tudományos kérdésekről milyen színvonalon értekezik és tanít. Amiről most röviden szólnék, azok elsősorban a „megragadható” világ részei, a politikatudomány létének *társadalmi közege* és művelésének, tanításának *intézményes kerete*. Mindehhez egy evidencia legyen a kiindulópontunk. Egy szakma csak akkor él és fejlődik, ha egyrészt művelői sokat tesznek önmaguk tudásának és intézményeinek fejlesztése érdekében, másrészt „termékeire” van társadalmi kereslet. A magyar politikatudomány a kétezres évek eleje óta, de minimum öt-hét éve már, mindkét területen csak toporog.

AZ EGYETEMI KÉPZÉS STRUKTÚRÁJA

Ma az egyetemi tanszékek képezik a magyar politikatudomány legerősebb intézményi bázisát. Alap- és mesterszakon az ELTE-n, a Corvinuson, a CEU-n, a Pécsi, a Szegedi és a Miskolci Egyetemen és a ZSKF-en lehet politikatudományt tanulni, a Debreceni Egyetemen egyelőre alapszakon. A hét tanszéken mintegy ötven-hatvan kolléga dolgozik főállásban, körülbelül ugyanennyien másodállásban és óraadóként, és összesen mintegy ezer hallgatót oktatnak, s bő tíz éve adták ki az első diplomákat, azóta is évente mintegy két-háromszázat. Mindez világosan jelzi a képzés jelentőségét. Az oktatói gárda mára megszeménoen „felnőtt” a feladatához; van oktatási rutinja, a többség rendszeresen kutat és publikál, sokan szereztek tudományos címekeket, elfogadható az utánpótlás. A képzés azonban súlyos problémával küzd, amit jól jelez a hallgatói érdeklődés radikális csökkenése.

Ha megnézzük a képzési *terveket*, akkor azt látjuk, hogy a politikatudományt Magyarországon döntően hatalom- és intézménytanként, illetve „pártológia”-ként oktatjuk, amit az tesz érthetővé, hogy 1990 előtt éppen ezekről a témákról nem lehetett érdemben beszélni, s talán a médiát is ezek a dolgok érdekelték leginkább. Az „alapítási láz” elmúltával azonban észre kellett volna vennünk, hogy a legtöbb nyugat-európai egyetemen a politikatudományi oktatás tematikusan négy lábbon áll: *nemzetközi tanulmányok, politológia, közpolitikai tanulmányok vagy kormányzástan* (public policy studies, governance studies), s ezekhez ma már legtöbb helyen egy negyedik is társult: *politikai kommuniká-*

ció és média tanulmányok. Ezzel az általános praxissal szemben a hazai oktatás beszorult vagy bennmaradt a politikatudomány egyik szeletében, s a többi önálló területet legfeljebb néhány tantárgy, esetleg egy szakirány képviseli. Ezért aztán a hallgatónk okkal kérdezi tőlünk, mit kezd ő a „hatalomtanászati” és „pártológiai” diplomájával mondjuk egy vidéki városban.

Fontosnak tűnik ezért az egész hazai politikatudományi képzés megújítása, amit segítő felvetnék néhány gondolatot.

A képzés keretei adottak, mint tudjuk, a hároméves alapszak, a kétéves mesterszak, és a három éves doktori képzés. Adottak az alapítás intézményi és minőségi feltételei is a MAB szigorú előírásaiban. Talán ismert, hogy a tanárképzés megpróbál kimenekülni „Bologna” alól, nem is oktanul; a politikatudományi képzés számára azonban megfelelőnek tűnik a jelenlegi képzési szisztéma. A szigorú előírásokon nem tudunk változtatni, és nem is érdemes lobbizni ez ügyben, de az már rajtunk múlik, hogy milyen tartalommal épül fel és hogyan működik az egyetemi politikatudományi képzés.

A nemzetközi tanulmányok és a politikatudomány hazai viszonya még mindig a kiforratlanság jeleit mutatja. Többször hallottam már, hogy a nemzetközi tanulmányoknak kevés köze van a politológiához, sőt sok helyen a kettő intézményesen is elkülönül egymástól, miközben a nemzetközi tanulmányok is politikatudomány, mégpedig egy adott területre, a nemzetközi viszonyok tanulmányozására specifikálva. Érdemes ez ügyben megnézni a különféle besorolásokat, statisztikákat, akadémia nyilvántartásokat. Messzemenően javaslom tehát a közeledést, az együttműködést. Vannak ennek biztató jelei. Nemcsak a BA és az MA képzésben előírt néhány nemzetközi tárgy, hanem az is, hogy több politikatudományi képzési helyen indítottak az elmúlt években nemzetközi tanulmányok szakot, mind BA, mind MA szinten. Azt azonban meglehetősen furcsa dolognak tartom, hogy az Európa-tanulmányok a közgazdaságtudományok kebelében intézményesedik nálunk, és mi mégcsak erőfeszítéseket sem teszünk, hogy ez másként legyen.

Elengedhetetlenül szükségesnek gondolom egy *Köz- és szakpolitikai tanulmányok*, illetve egy ehhez hasonló tartalmú MA szak koncipiálását és alapítását, hogy az egyetem, amely ehhez megteremtí a feltételeket, indítani tudja a szakot. Elvileg lehetne a tárgyból alapszakot is alapítani, mint ez a nemzetközi tanulmányokból van, de én azt gondolom, hogy az általános politológia BA elegendő alaptudást biztosít egy ilyen MA szak elvégzéséhez is. A politikatudomány integratív jellegű tudomány, semmi sem indokolja tehát, hogy egy ilyen jellegű tárgyat csak a közgazdaságtudományok, a vezetéstudományok, a jogtudomány és a szociológia keretei között lehessen tanulni. S egyáltalán, már évek óta lépnünk kellett volna ilyen irányokba, s eloszlatni azt a tévképzetet: a politológia csak a versengő politikai erők hatalomszerzésével és ennek megtartásával foglalkozik. Ez esetben talán nem hallanánk olyan gyakran, sokszor komoly potentátóktól, hogy ebben az országban sok a politológus.

Hasonló lehetőséget rejt magában egy *Politikai kommunikáció és média tanulmányok* MA szak alapítása is, miközben az általános kommunikációs képzés egyáltalán nem alulreprezentált a hazai felsőoktatásban, sőt. Nemcsak azért kellene erőfeszítéseket tennünk ebbe az irányba, mert változatlanul igen erős a hallgatói érdeklődés a kommunikációs kérdések iránt, hanem azért is, mert ez a terület az elmúlt években integráns része lett a politikatudománynak, tetszik ez nekünk vagy sem. Nem kiüldözni kellene a képzésből az ilyen tárgyakat, vagy be sem engedni őket, mint teszik ezt a képzés hazai nagy központjaiban, hanem gondolkodni kellene az integrálásukon.

A fenti problémákat magyarázhatjuk tudományunk „fiatalságával”, de én inkább szervezeti merevséggel indokolnám, amiben nincs semmi végzettszerű. Javaslom, ellenpróbaként nézzünk át például Romániába! A Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Politikatudományi Intézetében (ott Karnak nevezik) négy tanszék van négy szakkal, egy kivételével magyar tagozattal is: Közigazgatás-tudományi, Nemzetközi tanulmányok, Politológia, Politikai kommunikáció és média tanulmányok. De ha megnézzük a nagy európai egyetemek honlapját, akkor azt látjuk, hogy az alapképzés mellett számtalan témában, általában öt-tízben hirdetnek mesterszakokat is. Ezek többnyire specializáltabbak az általam itt jelletteknél, és nem is mindig négyfélévesek, mint ezt nálunk kötelezően előírják, mindenesetre a jövőt világosan jelzik. Nevezetesen: az integratív jellegű politikatudomány útja a képzésben nem az elzárkózás vagy a bezárkózás, mint ezt a mi tudományunk mai állapota mutatja, hanem a nyitás ilyen és ehhez hasonló területek felé.

A FIATALOK ÉS A TÁRSADALOM ÉRDEKLŐDÉSE A POLITIKATUDOMÁNY IRÁNT

Természetesen nagyon nehéz akár megközelítő pontossággal is megmondani, hogy a fiatalok mennyire, milyen mértékben érdeklődnek a politika tudományos tanulmányozása iránt, de ez nem is közvélemény-kutatási kérdés, hanem az egyetemek politikatudományi szakaira való jelentkezése. Márpedig az a helyzet, hogy az elmúlt években fokozatosan csökkent a létszámuk. A vidéki egyetemeken *alig van* politológia szakra jelentkező hallgató, évek óta 15-25 között van a létszámuk vagy még kevesebb. Mindebben szerintem komoly szerepet játszik az a képzési tematika és tantárgyi struktúra is, amely „ráült” a kilencvenes évek eredményeire, és nem nyitott már korábban új irányok felé, mint fentebb igyekeztem vázolni. Mintha csak az ország hatalmi központjai számára képeznénk szakembereket, ami az oktatás funkciójának súlyos félreértése.

Tudható persze, hogy a létszámcsökkenésben demográfiai tényezők, oktatáspolitikai megfontolások és kormányzati félrefogások is szerepet játszanak, de az ELTE és a Corvinus kivételével a politikatudományi tanszékek pár éve

már a lét s a nem lét határán billegnek, különösképpen a mesterképzésben, és nem azért, mert az említett két helyen ötször vagy tízszer színvonalasabb oktatás folyik, mint máshol, holott 5-7 éve még évente harminc-ötven hallgató tudtak felvenni. A kérdés egy ideje már csak az, hogy vajon az érdeklődés hanyatlása mikor éri el a képzés két vezető intézményét is.

Az, hogy jönnek-e hallgatók az egyetemek politikatudományi szakjaira, csak kis részben múlik rajtunk. De az már a mi kezünkbe van letéve, hogy hallgatóink mit és hogyan tanulnak, milyen lesz a szakmai elkötelezettségük, integráltságuk. Sajnos nem nagyon tapasztalom azokat az eljárásokat, amelyek, ezt segítő, túllépnének a hagyományos képzési módokon. Nem látom a tutori rendszer terjedését, a világháló intenzív használatát, a jól kezelhető és naprakész honlapokat, az önálló munkára való szoktatás napi gyakorlatát, a számonkérés új módjainak a terjedését vagy az alumni-programok kiépítését. A hallgatói érdeklődést mindezek, s ezek híre is kedvezően befolyásolja pedig.

És ilyenkor azt is érdemes emlékezetünkbe idézni, hogy az egyetemi jelentkezések döntő hányadát a felnőttek, főleg a tanárok és a szülők befolyásolják. Kérdezzünk ezért meg, hogy vajon miért gondolják a fiatalok sorsáról gondolkodó felnőttek közül egyre többen, hogy gyermekeiknek nem érdemes politikatudományt tanulni? Nyilván nem azért, mert behatóan tanulmányozzák az egyetemek tanterveit, tantárgyleírásait, és oktatási metódusait. Ebben kétségtelenül döntő szerepet játszik a társadalom kiábrándulása „a politikából”, ahogy ezt gyakran halljuk, ám ebben nemcsak a politikusok a ludasak, hanem a politológusok is. Javaslom ezért, hogy seperjünk csak a saját házunk táján is.

Nem hiszem, hogy túlzok, amikor azt állítom, hogy a társadalom szemében a politológia mára fontos ismeretek tárházából *gyanús tudományfélévé* változott, amelynek művelői elsőrendűen pártszolgálatban ügyködnek, elsősorban mint a tévécsatornák gyakran látott „beszélő fejei”. Gondoljunk ezzel kapcsolatban a politikusok szarkasztikus megjegyzéseire, az újságírók gonoszkodó eszmefuttatásaira vagy az állampolgárok értetlenkedésre, amivel a vehemensen politizáló politológus szereplését illetik. Vajon miként állt elő ez a depimáló helyzet? Mondanék ehhez két okot.

Az első a *médiahatás*. Nem hiszem, hogy meg kellene tagadnunk a médiában való szereplést, inkább örüljünk annak, hogy kíváncsiak ránk az újságírók, a szerkesztők. Viszont számolnunk kellene azzal, hogy ilyenkor „mibe keveredünk”. Elsősorban higgadtan, pártatlanul és olyan területekről kellene beszélnünk, amivel foglalkozunk. A szakma becsülete és mindannyiunk védelme érdekében nem kellene például leülünk olyan asztalhoz, amelynél a kajánkodó műsorvezetők úgymond jobb és baloldali politológusokat igyekeznek egymásnak eresztetni. De ne menjünk el pártideológusnak se, ha egyszer egyetemi és akadémiai állásban vagyunk! Ne legyünk mindenhez értő politikai megmondó emberek, és háromperces politológusok se! Ne szervezzünk politikai

demonstrációkat akadémiai tudományos kutatóként! Ne üljünk be „politológusként” olyan műsorba, amelyben az egyik párt elkötelezett újságírói tele szájjal szidják a másik pártot! Tudom én, hogy mindenkinek jól jön az „országos pofavizit”, mert, mint Bourdieu írta, néha még a szakma is azt tartja tudósnak, aki sokat szerepel a nyilvánosságban. De éppen ezért kellene megfontoltan használni a médiát, és észrevenni, hogy a fenti esetekben a politizáló média használ bennünket, nem pedig mi a médiát, s ennek az egész szakma issza meg a levét.

Mára sajnos kialakult egy fura helyzet: a történész, a szociológus, a közgazdász, a jogász a médiában szakember, a politológus viszont „akkorákat” mondó propagandista, pártideológus, afféle gyanús valaki. Némileg enyhített ezen a helyzeten a politikai elemzők feltűnése, s én azt tartanám ideálisnak, ha mellettük a politológus egy-egy szakkérdés alapos bemutatója lenne. Ajánlom mindenki figyelmébe egy nálunk is dolgozó kolléga, Kenneth Benoit szavait, aki a dublini Trinity College-ben a politikatudományi tanszék vezetője. „Nyugaton is akadnak elemzők, akik túllépnek a tudomány határain, de ők onnantól nem tartoznak az egyetemi szférához. Ők a »beszélő fejek«, velük szerződnek a tévécsatornák, és tudható, melyik párthoz állnak közel. Ők mindig rendkívül érdekes dolgokat mondanak. Én viszont inkább csak pontosat akarok mondani.” (*Népszabadság* 2010 április 9., 2. oldal) Talán mindenki emlékszik a „Szürke Kardigán”-díjra, amelyet fiatal politológusok alapítottak pár éve éppen ezen tendenciák ellen. A küzdelem buktatóit jelzi, hogy az alapítók egyike-másika ma már bőven kiérdemelne egy-két Szürkét. Tudnunk kell, hogy mindennek messze ható következményei vannak. Például magunk ellen hangoljuk a politikusokat és a döntéshozókat, hiszen hazánkban ma már nincs olyan politikus, akivel valamelyik „beszélő fej” kolléga ne törölte volna fel a padlót, szigorúan „tudományos alapon”. A politikus nem azt mondja, hogy ezt nem tehetjük vele, éppen csak azt mondja, hogy ebben az országban sok a politológus, és ha módja van, tesz, hogy ez ne így legyen.

A második egy *nyelvhaznál*ati probléma. Azt még érteni vélem, amikor a politikus azt mondja, hogy „ez szakmai és nem politikai” ügy, vagyis igyekszik minél több hatalmi kontrol alól kivonni a cselekedetét, de amikor a kedves kolléga mond ilyen vakot, akkor egyszerűen elképedek. Hiszen a politika az ilyen és hasonló mondatban a közvélekedés szerint a következőt jelenti: *párt-politika*, pártpolitikán pedig a beszélő hatalomszerzési (megtartási) törekvést ért, hatalomszerzésen meg nemtelen és aljas ténykedést, ergo: a politika nem más, mint a létezés szennyes folyója, a politológia pedig nyilván olyan instancia, amely ezt a mocskot vizsgálja, nyakig benne a nem tudom miben. Természetesen ez csak az egyik lehetséges következménye a fenti gondolatmenetnek, de gyakori és élő értelmezés, ezért is kell a politológusoknak folyamatosan védekezniük. Ebben nem az a probléma, hogy a kedves kolléga még a kézikönyveinkről is elfeledkezik, azaz, vajon mi az a fennmaradó kétharmad „valami”,

amit nem tart a politikához tartozónak, hanem az, hogy úgy járjatja le a szakmát, hogy ő maga ezt észre sem veszi: egy olyan közbeszéd és közhangulat terjedésében működik közre, amelyben minden, ami a politikához kapcsolódik, köztük a tudomány is, gyanús, zavaros, sőt mocskos ténykedés. Nem kelene ezt abba hagynunk és nem részt venni vizsgálati tárgyunk össznépi lejáratásában, s tudományos emberhez méltóan nem „akkorákat” mondani, hanem minél pontosabban és tárgyilagosabban szólni, mint a messziről jött kolléga is javasolja nekünk?

TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS

A politikatudományi minősítés kiépült rendszere is súlyos problémákkal küszködik. A habilitációk általában elfogadhatóan zajlanak, de a PhD-fokozat és az akadémiai doktori cím megszerzéséről már ugyanez nem mondható el. A következőkben erről a két területről szólnék.

Az országban három helyen van politikatudományi doktori iskola, a CEU-n a Corvinuson és az ELTE Jogi Karán. Az utóbbi években fokozatosan csökkent a hallgatók érdeklődése a képzés iránt itt is, de ami ennél is súlyosabb gond, a doktoranduszok közül alig tíz százalék írja meg a disszertációját és szerzi meg a tudományos címet. Ez persze megfelel az országos átlagnak, de ebben semmi vigasztaló nincs. Én három okát vélem ennek az eredménytelen „eredménynek”.

Az első: a doktori képzés ma leginkább meghosszabbított egyetemi képzés. Ebben nem az a gond, hogy nem tanul újat a doktorandusz, hanem az, hogy ezek a foglalkozások nem indítják el őt a tudományos kutatás útján. Ebből valószínűleg az lenne a kivezető út, ha a mindenki számára kötelező tárgyakon túl a (közel) azonos témán dolgozó hallgatók témavezetőik irányításával komoly műhelymunkába kezdenének. Vagy bármilyen olyan oktatási struktúra, amely figyelembe venné, hogy itt elsősorban önálló tudományos munkára kell felkészíteni a hallgatókat.

A második: már régóta kétséges előttem a következő. Vajon a 24-25 éves fiatalról kideríthető-e egyáltalán, hogy képes-e a megkívánt komoly feladat teljesítésére, nevezetesen egy önálló tudományos teljesítményt tartalmazó monográfia megírására, ráadásul belátható időn belül? Ennek következtében olyan fiatalok kerülnek a képzésbe elég nagy számban, akik biztosan nem írnak majd disszertációt. Ezért is elég drága képzési forma ez. Nem azt javaslom, hogy térjünk vissza az 1990 előtt működött aspirantúra elveihez, amely azokat az idősebb (általában 30-40 év közötti) kollégákat támogatta, akik már megmutatták tudományos képességeiket, de mindenképpen gondolkodni kellene azon, hogy a PhD-képzésben nagyobb teret kapjanak az idősebb, már dolgozó hallgatók (ösztöndíj, munkahelyi kedvezmény stb.)

A harmadik: a tutori rendszer kiépületlensége. Tudható pedig, hogy a doktorandusz csak komoly témavezetői segítséggel lesz képes megírni a dol-

gozatát. Ehhez két dolog kell. Egy: csak olyan témában vállalni témavezetést, ami az oktató szakterülete. Kettő: az oktató kitaró személyes segítése, sokszor éveken át. Tapasztalataim szerint egyik sem valósul meg, mert a doktori iskola működési feltételei nem errefelé terelnek bennünket; mondjuk a finanszírozási rendszer, vagy az, hogy a témavezetőnek csak az előléptetéséhez ismerik el a munkáját minimális módon: egy-egy eredményes védés után meg kell elégednie a hallgató hálájával.

Az akadémiai doktori (Dsc) cím, mint tudjuk, hungarikum, sehol a világon nincs ilyen tudományos cím, s annak idején az akadémiai és az egyetemi vezetők birkozásából született meg, mégpedig a habilitált doktor (dr. habil) riválisaként. Mára azonban a Dsc a dr. habil „fejére nőtt”: számtalan tudományos vezetői és testületi pozíciót csak Dsc birtokában lehet elnyerni, jelentős pályázatok esetében feltételként van szabva a cím, nem beszélve a professzori pályázatokról, amelynél a MAB illetékes testülete „nem veszi jó néven” a cím hiányát. A magyar politikatudománynak ezért égető szüksége lenne arra, hogy az egyébként szigorú feltételeknek megfelelő „haladottabb” politológusok megkapják a címet. Én nem kevés ilyen kollégát ismerek. Ennek ellenére az elmúlt mintegy hétényolc évben „befagyott” a korábban normális menetben zajló folyamat; ez alatt az idő alatt mindössze két sikeres eljárás folyt le. Az eljárásban kulcsszerepet játszó Akadémiai Politikatudományi Bizottság nemcsak hogy nem menedzselte az előírt habitussal rendelkező kollégákat, hanem a jogszabályoktól eltérő ad hoc feltételek szabásával néha még nehezítette is a címszerzést.

Nem javaslom, hogy ez ügyben az orvostársadalom példáját kövessük, amelynek tagjai elképesztő mértékű összetartásra képesek, ha saját érdekeikről van szó. Valószínű, hogy kevesen ismerik az adatot, de én egyszer utána számoltam: az összes Dsc-cím birtokosainak a körülbelül a fele (!) orvostudományból szerezte meg a fokozatot, miközben a többségük nyilvánvalóan nem végez orvostudományi kutatómunkát, hiszen gyakorló kórházi orvosokról van szó. Követendő példának inkább a szociológiát javasolnám, annál is inkább, mert velük egy akadémiai osztályba, a kilencedikbe vagyunk sorolva, azaz nagyjából azonos követelményekkel pályázhatunk, s ők az elmúlt években sok arra érdemes kollégájuknak adták meg a Dsc-címet.

Bárki mondhatja, hogy a Dsc-cím felesleges, és nem kérnek ebből a hungarikumból, mint ahogyan sokan mondják is. Én azonban nem ezt gondolom, a szakmának oktatáspolitikai megfontolásból feltétlen szüksége van a Dsc-címekre. Ennek érdekében sokat tehet a 2009-ben újjáavasztott Akadémiai Politikatudományi Bizottság. Nevezetesen: (1) Növelnie szükséges a politikatudomány akadémiai belüli elismertségét, presztízsét. Mindennek háttere természetesen magának a szakmának az egyre színvonalasabb „működése”, de ezt maga a Bizottság is orientálhatja. A bizottság egyik feladata éppen a szakma általános helyzetének az áttekintése bizonyos időközönként és egyben

orientálása is. Utoljára azonban ilyen kérdésekkel a Bizottság a kilencvenes évek végén (!) foglalkozott (2) A Bizottság minősítő munkájában helyre kell állítani a törvényességet, és lehetőleg minimumra kell csökkenteni az eljárások ad hominem jellegét. Lehet szigorítani természetesen a feltételeket, de ezt akkor rögzíteni kell a doktori szabályzatban, és eszerint kell eljárni. Úgy vélem, a Bizottság akkor teheti a legtöbbet az ügy érdekében, ha világos előírások alapján, korrekt bírálati eljárásokat folytat le. Ehhez megfelelő alap az MTA új, illetve korrigált doktori szabályzata.

AZ MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE

A magyar politikatudomány számára rendkívül komoly bázist és értéket képvisel a több mint harminc főállású kutatót alkalmazó önálló akadémiai intézet, az MTA Politikai Tudományok Intézete, amely a „reformcentrumnak” számító MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének bázisán, annak radikális átalakításával jött létre a kilencvenes évek elején. Például az Akadémia csak az akadémiai normáknak megfelelő kutatókat vette át, így lett a több mint hatvan fős intézetből alig húsz fővel induló kutatóhely. Az Intézetnek az első bő tíz éve, hasonlóan a magyar politikatudományhoz, rendkívül sikeres volt. Az intézet kutatói kulcsszerepet játszottak a hazai politikatudomány megteremtésében és intézményeinek kiépítésében: folyóiratok, háttérintézetek, tanszékek, főiskolák gründolásában, amihez az intézeti állás kellő háttérrel biztosított. Nagy volt erre az igény, és nagy volt a hiány jó szakemberekben.

Az MTA PTI intézet stabilizálása és legitimálása a kilencvenes évek második felére fejeződött be, ezzel azonban mintha „el is lőtte volna a puskaporát”. Az utóbbi szűk tíz évben az intézet vezetői már elsősorban a status quo fenntartásával törődtek, ami feltétlenül kedvező volt az ott dolgozó kutatók számára, de magának a politikatudománynak már kevésbé vált a hasznára. Tanulságos ezzel kapcsolatban az Akadémia éves értékeléseit megnézni, mondjuk a kétezres évek elejétől. Ezek rendre elismerték, hogy az intézet dolgozói különféle pályázatokon sok pénzt szereznek az intézetnek, összességében sokat publikálnak, de három stratégiai jellegű kritikát éveken át újból és újból megfogalmaztak az Intézettel kapcsolatban: 1) Az intézet túlpolitizáltsága, konkrétan bizonyos kutatók nyilvános pártoskodása, ami ellenkezik az Akadémiának a pártoktól „egyenlő távolságra lenni” normájával. 2) A kutatási ethosz problémája, avagy a főmunkahely becsületének hiánya. Nevezetesen, hogy a kutatók nem tudják elereszteni alapított intézetüket, azt tekintik főmunkahelyüknek és csak mellékesen foglalkoznak a kutatóintézeti kutatással, az Intézetet leginkább kifizetőhelynek tekintik, ahová azért nagy néha be kell menni. 3) Tisztázatlan a profil, avagy még mindig „kísért a múlt”, sok a nem politikatudományi jellegű kutatás, s ez is szétaprózott.

Én úgy vélem, hogy ezek jogos kritikai észrevételek voltak, ennek ellenére az Intézet nem reagált komolyan ezekre a fenntartói követelményekre. Mindennek következtében 2010-re az MTA PTI a kihasználatlan lehetőségek intézetévé változott. A politikai bizniszelés és a kutatómunkából kivezető egyéni ambíciók kiélésének kifizetőhelye nyilván nem nagyon alkalmas az elmélyült kutatói műhelymunkára, legalább is a szelleme nem ezt sugallja. Születtek természetesen fontos tudományos produktumok az intézetben az elmúlt tíz évben is, elsősorban egyéni teljesítmények révén, de az MTA PTI a kétezres évekre elvesztette a magyar politikatudomány fejlesztésében játszott korábbi központi szerepét. Pedig nagy szüksége lenne a hazai politikatudománynak egy jól működő és erős, független akadémiai kutatóintézetre, amelynek a munkatársai csak a kutatással (esetleg az oktatással és a szerkesztéssel) foglalkoznak, mint szerte a világban az ilyen intézetek. Ehhez azonban újra kellene definiálnia önmagát, hogy megtalálja specifikus helyét, szerepét, funkcióját a már kialakult hazai intézményi struktúrában belül. Ennek alapfeltétele, hogy az intézet kollektívája és vezetése komolyan vegye az Akadémia hármaskritikáját, egyébként önmaga létét veszélyezteti.

Én azonban úgy vélem, hogy bizonyos dolgokban a fenntartó Akadémiának is lépni kellene, és talán nem is csak a PTI vonatkozásában. Két dolgot mondanék ezzel kapcsolatban. Az egyik a munkajogi helyzet. Szerintem igen fontos a kutatók létbiztonsága, de legalább ennyire fontos lenne az alkalmazások rugalmassága is, ami alig létezik. Közismert, hogy milyen jól elvannak a krónikusan alulteljesítő kollégák a határozatlan idejű közalkalmazotti státusukban. Biztos, hogy csak ez a két véglet létezik: határozott idejű kinevezés indoklás nélküli munkaviszony megszüntéssel, illetve a kvázi nyugdíjig tartó határozatlan idejű kinevezés? Vagy gondoljunk a „70 éves korig való alkalmazás” tisztázatlanságára és bizonytalan gyakorlatára. A másik a finanszírozás kérdése. Ma az Akadémia az Intézetnek a dolgozói fizetéseket és a járulékait biztosítja, és már az intézményfenntartáshoz is csak részben járul hozzá. Ez azt jelenti, hogy fenntartóként csak azt kérheti számon, ami főmunkaidőben eszközök nélkül elvégezhető, s ez igen szűk körű elméleti munka, de minden más anyagi és pénzügyi forrást a kutatóknak maguknak kell előteremteni, beleértve ebbe még a könyvbeszerzést és a folyóirat vásárlást is újabban. Vagyis a mindenkori vezetés kezében – az alkalmazáson túl – kevés eszköz van a kutatói tevékenységek befolyásolására.

5. FOLYÓIRATOK, KÖNYVEK, PUBLIKÁLÁSOK

Nyilvánvalóan megállt a magyar politikatudományi folyóirat-struktúra fejlesztése is. Még mindig az 1993-ban indult Politikatudományi Szemle a szakma

egyetlen *referált* folyóirata, bár politikatudományi írás sok más színvonalas hazai lapban is elhelyezhető (Századvég, Világosság, Valóság, Társadalom és politika, Mozgó Világ, Magyar Szemle, Régió, Kommentár stb.) Csakhogy egyrészt ezen lapok egyrésze eszmei-ideológiai alapon is válogat a kéziratokban, másrészt a szakmai előmenetekhez egyre nagyobb szükségünk lenne referált publikációkra, ezért is a Politikatudományi Szemlére indokolatlanul nagy teher hárul ez ügyben. Idegen nyelvű, elsősorban angol nyelvű szakmai folyóiratunk nincs, kivéve az áttekinthetetlen szerkesztési elvek szerint működő CEPSR-t, indítási tervekről sem hallottam. On-line politikatudományi folyóiratot sem ismerek, pedig itt még a pénz sem játszana komoly szerepet. Tudományos iskolákhoz, irányzatokhoz köthető politikatudományi folyóiratok különösképpen nem léteznek, márpedig Európa nyugati felében ezek meglehetősen általánosak. Megjelentek s „működnek” viszont tematikus folyóiratok (Külügyi Szemle, Nemzeti érdek, Comitatus, Regio, Pro minoritate stb.), amelyek fontos orgánumok, de mintha nem lennének eléggé benne a szakmai köztudatban. Mondhatjuk mentségünkre, hogy egyenlőre csak ennyire képes a „legfiatalabb” magyar társadalomtudomány, de kontrollként javasolom nézzük meg a hasonló sorsú szomszéd országok politikatudományi folyóirat-struktúráját. A másfél milliós erdélyi magyarságnak például, természetesen együtt a román kollégákkal, van egy referált angol nyelvű folyóirata is, a *Studia Politica*.

Nehéz pontosan megmondani, hogy mit kellene, vagy mit lehetne tenni ezen a területen a helyzet javítása érdekében. Abban talán bízhatunk, hogy a fiatalabb generációk és a differenciálódó szakma előbb-utóbb létrehozza a maga új folyóiratait, s még az is lehet, hogy nemcsak magyar nyelven. Ma már nem az a gond, hogy nem tudnánk alapítani és indítani új folyóiratot, hanem az, hogy meg tudnánk-e ezt folyamatosan tölteni tartalmas írásokkal. Látunk mi példát igen egyenlőtlen színvonalú írásokat tartalmazó, „vasvillával összehányt” orgánumra is, sajnos.

A politikatudományi könyvkiadás jelenleg hazánkban meglehetősen sokrétű, és itt lényegesebben jobb a helyzet, mint a folyóiratok területén. Nyugat-Európában eléggé elterjedt az egyetemekhez köthető tudományos könyvkiadás, ismereteim szerint viszont nálunk az ELTE Jogi Karán van olyan könyvkiadó, a *Rejtjel*, amelynek van politikatudományi sorozata, illetve az *Eötvös Kiadónak* is van politikatudományi sorozata. Az MTA *PTI* csak alkalmilag ad ki könyveket, elsősorban az intézet munkatársainak tollából. Az *Osiris Kiadó* hosszabb ideje már csak „alapkönyvek” kiadására vállalkozik, és fontos könyvek lefordítására. A sokrétű *Századvég* is folyamatosan ad ki politikatudományi könyveket, széles tematikában és széles körű szerzői gárdával dolgozva. Van politikatudományi könyvsorozata az *Akadémiai Kiadónak*, a *Napvilág Kiadónak* is. Mára azonban a *L'Harmattan Kiadó* vált a legjelentősebb hazai politikatudományi kiadóvá, összesen 8 különböző karakterű politikatudományi sorozatban az elmúlt

években közel 50 kötetet jelentetett meg. Alkalmilag azonban más kiadók is adnak ki politikatudományi könyveket: a *Kossuth*, a *Helikon*, a *Tankönyvkiadó*, a *Gondolat*, az *Ad Librum* és mások

Nem állítom, hogy minden könyvkiadót felsoroltam, főleg az alkalmi kiadások kapcsán, de az jól látszik, hogy a kollégák nem szenvednek kiadóhiányban, ha könyveket akarnak megjelentetni. Én ezt az elmúlt húsz év egyik komoly vívmányának tekintem, főleg, ha mindezt az 1990 előtti viszonyokkal hasonlítjuk össze. Hiányosság viszont, hogy alig áttekinthető ez a bő termés, néha csak véletlenül értesülünk arról, hogy mi jelenik meg, talán csak a BUKSZ és a Politikatudományi Szemle rovata van segítségünkre a tájékozódásban.

Ezzel együtt a hazai publikálási szokásoknak és eddigi eredményeknek két komoly fogyatékoságát látom, az egyik mennyiségi, a másik minőségi probléma. A kitágult lehetőségekkel együtt a publikációs tevékenység mintha még mindig nem vált volna a normális szakmai tevékenység részévé, mintha a magyar politológia még mindig elsősorban verbális szféraként létezne. Kevés kolléga írja meg vagy le például az egyetemi kurzusait, a publikációkban sok az ad hoc jelleg és a szétszórtság, lehetne talán sokkal több következetesen építkező életmű is. Nem lehet véletlen, hogy olyan kevés a monográfia a hazai politikatudományban, s a tankönyvek mellett leginkább korábbi írásainkat rakjuk össze könyvvé. Nem mintha ez önmagában probléma lenne, de itt az arányokról van szó. S ez már átvezet a minőség kérdéséhez. Ha ugyanis nem írjuk le ismereteinket és tudásunkat, esetleg megelégszünk recepciókkal és a tényfeltárással, akkor a hazai politológiában nem indul meg komolyan a *tudásakumuláció*, nem alakulnak ki tudományos iskolák és kánonok, ami igen nehézé teszi a tudományos értékelését: maradnak a formális kritériumok, s akkor a középszerű akarnok lesz a győztes, esetleg az újságírók döntenek el, hogy ki a jó politológus.

Mindez persze összefügghet a magyar politikatudomány „fiatalságával” is. Kell még jó pár év ahhoz, hogy olyan helyzet kezdjen kialakulni nálunk is, mint az „idősebb” hazai tudományokban, mondjuk a közgazdaságtanban, a történettudományban vagy akár a szociológiában. Van viszont valami, ami már inkább rajtunk múlik, s egyáltalán nem segíti tudományunk publikációkban megtestesülő építkezését. S ez egy olyan szemlélet, amely az akadémiai-egyetemi szférában dolgozók esetében sem tekinti életprogramnak az évtizedeken át folytatott kitartó tudományos munkát. Ehelyett, jókora kitérőket téve, elmegyünk politikusként vagy teletömjük magunkkal a médiát, mert hogy állítólag ki kell próbálni a gyakorlatban az elméletet. Ebből azonban így nem igen lesz sem kánon, sem iskola, sem tudományos akkumuláció.

Vagyis nemcsak presztízsokok és a minősítések miatt van szükségünk publikálásra, hanem azért is, hogy „normális üzemmódban” működjön a hazai politológia, s ezen még sok a javítani való. Ráadásul az irányítóinknak is van

itt bőven tennivalója. Nem értem például, hogy Politikatudományi Szemlének miért kell bő évtizede filléres gondokkal küszködni, s szerkesztőinek grátis végezni a munkájukat. Amikor a folyóiratot alapítottuk a kilencvenes évek elején, akkor a két alapító, az MTA Politikatudományi Bizottsága és az MTA Politikai Tudományok Intézete biztosította a működés teljes anyagi fedezetét, pedig nem voltak a mainál jobb anyagi helyzetben. Mostanság pedig a Szemlének külön pénzszerző „szerkesztője” van, s ha a Politikatudományi Társaság elnöksége nem vásárolná meg a társaság tagjainak a folyóiratot, akkor a Szemle nagy valószínűséggel le húzhatná a rolót.

KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK, NEMZETKÖZI JELENLÉT

A magyar politikatudomány egyik komoly pótolnivalója az intenzív nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítése és nemzetközi jelenlétének növelése. Ez nem azt jelenti, hogy ezek a kapcsolatok teljesen hiányoznak, vagy magyar politológusok írásai nem jelennek meg külföldi folyóiratokban. Azt állítom csupán, hogy az elmúlt húsz évben erre nem fordítottunk kellő energiát, miközben a mostaninál lényegesebb komolyabb jelenlétre lenne szükségünk. Ugyanakkor óvnám magunkat a neofita buzgalomtól, amely a minőség garanciáját egyedül a nemzetközi kutatási együttműködésben vagy a külföldi publikációban véli megtalálni. Van ugyanis nemzetközi közepszer, sőt tudományos nepotizmus is, amelyből leginkább kimaradni érdemes.

A hazai politikatudomány művelői elsősorban egyénileg keresik a nemzetközi kapcsolódásokat, eltérő sikerrel. Erről pontos adatunk nincs, de én úgy saccolom, hogy kábé négy-öt nagyobb tudományos projektben veszünk részt és talán tíz-tizenöt kolléga írása jelenik meg rendszeresen külföldi orgánumban. Eltérőek az intézményi részvétel arányai is. A CEU politikatudományi tanszéke természetesen eleve nemzetközi relációkban létezik, de a Corvinuson dolgozó kollégák többsége is komoly erőfeszítéseket tett a nemzetközi jelenlétre. Máshol ez kevésbé jellemző, s különösen fájdalmas az MTA PTI lemaradása ezen a téren. Ez mind arányaiban, mind intenzitásában kevés, és messze a kívánatos alatt van.

Mindehhez ráadásul jön egy különös helyzet. Azt ma már mindenki tudja, és el is fogadjuk, hogy a politikatudomány nemzetközi karakterű tudomány, ezért mulhatatlanul szükséges számunkra a nemzetközi jelenlét valamilyen formája. Ennek hiányát azonban az elmúlt években nem megvitattuk és közös erőfeszítésekkel próbáltuk megszüntetni, hanem gyakran fegyverként forgattuk az előléptetések és kinevezések körüli belső hatalmi küzdelmekben, aminek két vadhajtása már-már a komikum határát súrolja. Az egyik az, amikor a „birtokon belüli” kolléga vehemens követeli másoktól azt, aminek ő mégcsak

a közelébe se jutott, a másik pedig az, amikor ellenőrizhetetlen adatokkal boldítjuk egymást. Olvastam én már olyan jegyzőkönyvet, amelyben a kolléga ekképpen igyekezett önmaga tudományos nagyszerűségét bizonyítani: nyolc nyelven beszélek, harminc egyetemen tanítottam (?).

Mindebből adódóan felvetnék egy olyan problémát, amelynek érdemi tisztázását szükségesnek gondolom ahhoz, hogy ezen a területen is komoly előrelépés történjen. Ez a *nyelvtudás* kérdése, mindenekelőtt az angol nyelv tudása, hiszen ez ma a „tudományos latin” az új „lingua franca”. Én itt elég sok tájékozatlanságot és félreértést tapasztalok, miközben ez meglehetősen összetett probléma. Egy: hátramaradottságunk ezen a téren része a hírhedetten rossz magyarországi idegen nyelvi képzésnek, amelyet semmi és senki nem tudott eddig kimozdítani merev helyzetéből. Ehhez csak egy adat. Ismert, hogy 1996 óta az egyetemi diplomához nyelvvizsga is kell. Ennek az lett az „eredménye”, hogy egyre több diploma porosodik a dékáni hivatalokban, sok patinás egyetemünkön is csak a záróvizsgát tett hallgatók fele-harmada veheti kézbe a diplomáját. Hovatovább a mesterszakra való jelentkezéseknek is ez a legfőbb akadálya. Mindeközben az oktatáspolitikai deklarációk szerint a diákoknak a középiskolából már középszintű kommunikációképes nyelvtudással kellene érkeznük az egyetemekre.

Kettő: A közvélekedéssel ellentétben a nyelvtudás önmagában nem ész és intelligencia, hanem szorgalom kérdése és egy helyzet következménye: mindenki meg tud tanulni egy idegen nyelvet, amennyiben elég időt áldoz rá vagy a körülményei erre rákényszerítik. Ezért a nyelvtudás önmagában nem a tudományos képességek bizonyítéka, miközben hiánya a tudományművelés komoly akadálya. Ám egy idegen nyelvet igen eltérő módon és színvonalon lehet birtokolni. Sok kolléga például olvas „külföldiül”, miközben társalogni, konferenciázni már nem nagyon tud ezen a nyelven. Többségünk az idegen nyelvet utcai nyelvi szinten birtokolja, ez azonban kevés ahhoz, hogy komoly résztvevői legyünk a nemzetközi tudományos életnek. Ahhoz, hogy a társadalomtudományt, közöttük a politológiát, idegen nyelven színvonalasan tudjuk művelni, nem elég a mégoly komoly hazai nyelvvizsga sem; *évekig benne kell élni az adott nyelvi közegben*. A társadalomtudomány ugyanis nem természet-tudomány, hanem kulturális karakterű tudomány, amelynek meghatározó eleme a *nyelvi teremtés*, amely, kivételes esetektől eltekintve, csak ilyen módon vehető birtokba.

Három: A hazai politológusok nyelvtudása (bármilyen szintjét értelmezzük is) generációk szerint is eltérő. A tudományt alapító (manapság már hatvanas éveiben járó) generáció hatalmas hendikeppel indult ezen a téren. 1990 előtt számukra sem kényszer sem lehetőség nem volt arra, hogy komolyan megtanuljanak „külföldiül”, hiszen támogatásban leginkább csak a „szovjet kapcsolat” részesült. Volt, aki közülük tudta pótolni a hiányt, sokan azonban

nem tudták. Sajnos azonban a fiatal politológus-generáció tagjai sem jeleskednek tömegesen az „alkotó jellegű nyelvtudás” birtoklásában. Nem fordítunk erre komoly gondot, pedig ez jelentené az áttörést. Nem követeljük meg például a külföldi szakirodalom ismeretét az általános képzésben, nem indítunk, mondjuk, angol nyelvű kurzusokat, nem küldjük a PhD-hallgatókat hosszabb időre külföldre, nem követeljük meg tőlük a nemzetközi konferenciákon való szereplést, és így tovább.

Valójában azt a kérdést kellene magunknak feltenni, hogy mi az, amit itt minimálisan elvárhatunk egymástól már most is, milyen irányokban kellene mozdulnunk és milyen jellegű intézkedésekre lenne szükségünk a nemzetközi kapcsolatok tekintetében. Mondanék ezzel kapcsolatban egy dolgot. Mindenkiel szemben, aki egyetemi-akadémiai alkalmazásban van, minimális elvárás, hogy néhány dolgozata megjelenjen külföldön, mégpedig olyan folyóiratban, amely komoly szakmai kritika után közli csak a beérkezett kéziratokat. A humán- és a társadalomtudományok akadémiai osztályai általában kető-öt ilyen publikációt írnak elő az akadémiai doktori címhez, ami reális elvárás. Ugyanis nem ezektől a publikációktól lesz valaki „nagy tudós”, azt igazolja, s ez nem kevés, hogy *képes megjelenni* nemzetközi szinten is. S az igen fiatal hazai politikatudomány művelőitől egyelőre ennél többet követelni irreális is lenne, bár a helyzet ezen a téren is nyilvánvalóan változni fog.

A nemzetközi publikálás azonban nem egyszerűen azt jelenti, hogy elküldjük valamelyik szerkesztőségbe az írásunkat, s majdcsak lesz valami vele. Ez elsősorban annak a részeként jön létre, hogy belépünk a nemzetközi tudományos térbe. Eljárunk konferenciákra, bekapcsolódunk nemzetközi kutatásokban, és így tovább, vagyis kiépítjük a személyes tudományos kapcsolatainkat, párbeszédet folytatunk a nemzetközi tudomány azon képviselőivel, akikhez érdeklődésünk és munkánk révén tartozhatunk. Ez nem könnyű feladat, kudarcok is érhetnek bennünket, mint ahogyan engem is értek anno, de ha a magyar politikatudomány nem indul el határozottan és tömegesen ezen az elképesztően széles úton, akkor menthetetlenül provinciális marad. Nem gondolom azonban, hogy mindezt a magyar nyelven művelt tudomány rovására kell tennünk. Legyen ehhez mintánk Németország, ahol a kollégák kiváló kapcsolatai és nyelvtudása ellenére a politikatudomány szinte összes fontos munkáját igyekeznek német nyelven is megjelentetni.

*

Az írásom természetesen számos fontos kérdést nem érintett. Nem szóltam például a Magyar Politikatudományi Társaság helyzetéről, amely az utóbbi pár évben örvedetesen magára talált. Gondoljunk például az éves vándorgyűlések szakmai színvonalának emelkedésére, jól szervezettségére és egyre növekvő

népszerűségére, s arra, hogy manapság a konferencia a szakmai összetartozás egyik fontos színterévé vált. De nem említettem a különféle közvélemény-kutató, valamint a politikai elemző intézeteket sem, pedig ezek is a szakma integráns részét alkotják, leginkább ennek alkalmazott oldalához tartoznak. Írásom hat pontjában én elsősorban az akadémiai-egyetemi szférára koncentráltam, itt is azokra a gondokra és bajokra igyekeztem rámutatni, amelyek elhárítását a hazai politikatudomány fejlődéséhez elengedhetetlennek gondolom.